

Ontgroeien om binnen sociale en ecologische grenzen te blijven. Hoe dan?

Hoe ziet ontgroeien er uit in de ‘echte wereld’? Een kritiekpunt op de ontgroeibeweging is dat die hoe-vraag nog onvoldoende is uitgewerkt. Toch komen er in de praktijk en de literatuur al allerlei voorbeelden van antwoorden op die hoe-vraag voor. Aan de verscheidenheid van die voorbeelden is af te lezen hoe breed georiënteerd de ontgroeibeweging is en hoe de voorstellen tot ontgroeien invloed hebben op bijna alle facetten van de samenleving.

In dit artikel geven we een overzicht van een aantal concrete voorstellen en ideeën die er zijn en van enkele voorbeelden van activiteiten die al in de werkelijkheid plaatsvinden. We starten met beleidsideeën en voorbeelden die vanuit de politiek, (lokale) overheid of samenleving kunnen worden geïnitieerd of al zijn uitgevoerd. Vervolgens geven we een overzicht van ideeën voor enkele bedrijfssectoren en van mogelijkheden voor individuele bedrijven en coöperaties.

Laat duidelijk zijn dat er om een ontgroeisamenleving te realiseren een ander systeem nodig is, een systeem dat niet draait om groei en accumulatie. Voor een vruchtbare discussie over alternatieven moet de bereidheid er zijn om samen na te denken over mogelijke strategieën, beleidsinstrumenten en andere organisatievormen, hun voor- en nadelen, en ook mogelijke verbeterpunten. Het huidige systeem in stand willen houden is onrealistisch, en er is dus niets realistischer dan na te denken over alternatieven en het afbreken van huidige vanzelfsprekendheden zoals schadelijke belastingontheffingen en fossiele subsidies.

Ontgroeideeën op beleidsniveau

Hoewel het groei-denken nog sterk overheerst faciliteren veel Nederlandse overheden ook op allerlei concrete wijzen een ontgroeisamenleving. Denk aan het ondersteunen van energicoöperaties, repaircafé's, lokale voedselinitiatieven of kringloopwinkels. Maar alleen met systemische ingrepen gaat het ontgroeivliegwieltje pas echt draaien. Een veel genoemd voorbeeld hierbij is een groene belastinghervorming waarbij de milieuconsequenties (op klimaat, schoon water, gezonde bodem en lucht, biodiversiteit) van consumptie meer en progressief worden belast, en arbeid juist een stuk minder. Dit zal onder andere leiden tot een lagere ecologische voetafdruk van producten en ook kwalitatief veel betere producten die langer meegaan en makkelijker te repareren zijn (1).

Het actief ontmoedigen van consumptie kan ook plaatsvinden door reclame af te schaffen. Mensen kopen vaak producten die ze eigenlijk helemaal niet nodig hebben, beamen ook de adverteerders zelf (2). Reclame manipuleert de consument op industriële schaal en zorgt voor een groot deel van de overconsumptie. Het drastisch reduceren of afschaffen van reclame op het internet en in de buitenruimte, zoals in sommige steden al gebeurt, is een manier om de werking ervan te verminderen. Ook zou de vorm ervan verplicht kunnen worden aangepast: van manipulatieve psychologische technieken, naar een objectieve en informatieve inhoud (3).

Een ander veelvuldig besproken voorbeeld is het afschaffen van het gebruik van het Bruto Binnenlands Product (BBP) als indicator van economische vooruitgang. Bij een ander systeem, dat niet gefocust is op economische groei maar op welzijn voor iedereen, moeten

we op zoek gaan naar andere vooruitgangsindicatoren waarbij ecologische volhoudbaarheid en rechtvaardigheid centraal staan in plaats van welvaart (4).

In het boek 'The Future is Degrowth' (5) worden een aantal meer concrete beleidsvoorstellen beschreven die het mogelijk maken om een ontgroeï-samenleving te creëren:

1. Geef mensen een basisinkomen (of een onvoorwaardelijke autonomie-opslag (6) waarvan ze in ieder geval kunnen wonen en eten en waarmee ze water, energie, openbaar vervoer en internet kunnen betalen. Door een inkomens- en vermogensgrens te stellen voor de meest rijke mensen kan een meer egalitaire samenleving worden opgebouwd waarbij solidariteit het sleutelwoord is en waarin mensen kunnen leven binnen planetaire grenzen.
2. Technologische ontwikkelingen zouden volledig in dienst moeten staan van waar in brede (ecologische en sociale) zin behoefte aan is, in plaats van dat zij in dienst staan van de markt. Vrije toegang, repareerbaarheid, samenwerking en een lage ecologische footprint van technieken moet voorop staan. Praktische voorbeelden van vrije toegang en samenwerking zijn repaircafés, wijkschuren met deelapparaten (grasmaaier, boor- en schroefmachine etc.) en centrale doe-het-zelf-maakplaatsen.
3. Realiseer een radicale arbeidstijdverkorting (het voorstel is 21 uur per week) zonder inkomensverlies voor lagere loongroepen. Geef iedereen toegang tot prettig, niet-vervreemdend en zinvol werk met een collectieve zelfbeschikking op de werkvloer. Het doel hiervan is om nutteloze en schadelijke banen uit te bannen en meer tijd vrij te maken voor betekenisvolle activiteiten.
4. Laat burgers democratisch beslissen welke sectoren kleiner moeten worden en welke mogen groeien in plaats van dit aan de markt over te laten. Als sectoren die mogen verkleinen zijn door de auteurs van het boek genomineerd: het militair-industrieel complex, de reclame en lobbysector, geplande veroudering van producten, fast fashion en de bio-industrie. Het verkleinen van deze sectoren zou kunnen door een grens te stellen aan de consumptie van bepaalde goederen en diensten, grenzen stellen aan het realiseren van grote bouw- en infrastructuurprojecten of het al eerder genoemde belastingsysteem vergroenen. Bedrijven zouden ook onteigend en teruggegeven kunnen worden aan de werknemers in de vorm van een coöperatie waarbij werknemers beslissen over welke duurzame missie het bedrijf gaat invullen.
5. In het kader van internationale solidariteit moeten de rijke landen in het Noorden ontgroeïen om zo duurzame welvaart in de arme landen van het Zuiden mogelijk te maken. Om dit voor elkaar te krijgen kunnen we schulden kwijtschelden, inheemse volkeren steunen in de strijd voor hun rechten, landeigendom hervormen om het levensonderhoud van kleine boeren te beschermen, oneerlijke handelsregels afschaffen die het Zuiden benadelen, op financiële en technologische wijze klimaatschulden en de gevolgen van het kolonialisme compenseren, internationale kapitaalbewegingen beperken en een democratisch internationaal monetair systeem creëren.

Reeds bestaande ontgroeï initiatieven

Onlangs verscheen in de eerste editie van het Journal Degrowth een essay gebaseerd op Nederlands onderzoek naar in hoeverre gemeenten ontgroeivoorwaarden hebben ingesteld en welke al bestaande initiatieven aansluiten bij het creëren van een ontgroeisamenleving (7). Voor het onderzoek werden tien Nederlandse gemeenten bevraagd en onderzocht. Alle gevonden voorstellen en initiatieven werden gecategoriseerd op thema. Ook werden de genoemde voorwaarden in kaart gebracht die volgens de bestuurders noodzakelijk zijn om te komen tot een ontgroeisamenleving. We geven hier voorbeelden uit de vijf meest genoemde categorieën, voor meer voorbeelden verwijzen we naar het onderzoeksverslag dat online te vinden is. Voor het indelen in de categorieën is overigens dankbaar gebruik gemaakt van het werk van Timothée Parrique, die in zijn werk 'The political economy of degrowth' een aantal voorzetten geeft om tot een indeling van ontgroeinitiatieven te komen (8).

Energie

De meest genoemde voorbeelden, in totaal 54, passen in het thema Energie. 27 daarvan gaan over het terugdringen van het energiegebruik, bijvoorbeeld door lokale isolatiecampagnes, gratis energiebesparingscans of energiecoöperaties die de lokale bevolking informeren over het terugdringen van het gebruik van fossiele energie. De andere 27 gaan over het gebruik van meer duurzame energie door bijvoorbeeld het plaatsen van zonnedaken of windmolens met hulp van lokale energiecoöperaties, zonnepanelen subsidiëren of tweedehands zonnepanelen ter beschikking stellen aan mensen met een laag inkomen.

Transport

De op één na meest genoemde voorbeelden, in totaal 36, passen in het thema Transport. Voorbeelden zijn het stimuleren van initiatieven voor elektrisch autodelen, het faciliteren van autodeel-apps, ruimte maken voor fietsen in het stadsverkeer, het plaatsen van meer laadpalen voor elektrische (deel)auto's en meer en beter openbaar vervoer.

Circulair

De derde meest genoemde voorbeelden, in totaal 32, passen in het thema Circulair. Denk aan de aanwezigheid van repaircafé's, kringloopwinkels, of het stimuleren, door service en financieel, van gescheiden afvalinzameling bij huishoudens.

Natuur

De vierde meest genoemde voorbeelden, in totaal 19, passen in het thema Natuur, de meesten gaan over het behoud van biodiversiteit. Bijvoorbeeld door bomen te planten, groene daken te realiseren of openbaar groen zo te maaien dat het insecten helpt te overleven.

Onderwijs & Cultuur

De vijfde meest genoemde maatregelen, in totaal 12 keer, passen binnen het thema Onderwijs & Cultuur (zoals het organiseren van excursies, lezingen, energiecafés of het installeren van een circulair kennisinstituut).

Ontgroeide ideeën voor specifieke bedrijfssectoren

Aanvullend op voorgaande ideeën en voorbeelden vanuit de politiek, overheid en gemeenschap zijn er ook veel voorbeelden te geven van hoe economische sectoren en ook bedrijven zelf ontgroeiprincipes kunnen toepassen. Zie hier een overzicht van enkele sectorspecifieke ideeën. De inleiding daarbij luidt als volgt:

De huidige scenario's voor het voorkomen van verdere klimaatverandering gaan nog steeds uit van aanhoudende economische groei in alle landen en denken dit dan te koppelen aan de doelstellingen van Parijs door uit te gaan van speculatieve technologische vooruitgang. Post- of ontgroeibenaderingen maken het gemakkelijker om snel de uitstoot van broeikasgassen te verminderen en tegelijkertijd sociale uitkomsten te verbeteren (9).

- Ideeën voor de transportsector zijn een verschuiving van privé personenauto's naar openbaar en niet-gemotoriseerd (deel)vervoer. En ook het vliegverkeer op een eerlijke en rechtvaardige manier afbouwen door subsidies en belastingvrijstellingen voor de luchtvaart af te schaffen.

- Ideeën voor de industriële sector zijn het verlengen van de levensduur van producten door middel van langere garantietermijnen, recht op reparatie en regelgeving tegen vooropgezette snelle veroudering van producten. Dat kan bijvoorbeeld door bedrijven te verplichten om hun producten zo te ontwerpen dat ze zowel goed repareerbaar als recyclebaar zijn. Stimuleer en institutionaliseer de aankoop van tweedehands producten in plaats van nieuwe. En waar mogelijk: regionaliseer de productie en consumptie om het vrachtvervoer te verminderen.

- Ideeën voor de agrarische sector zijn er ook, zoals het minimaliseren van voedselverspilling en het verminderen van de industriële productie van vlees en zuivel door over te schakelen op gezondere plantaardige voeding. Als ook het prioriteit geven aan agro-ecologische methoden om koolstof in de bodem vast te leggen en de biodiversiteit te herstellen en het bevorderen van kleinschalige agro-ecologische landbouw door middel van coöperaties of community supported agriculture initiatieven (een praktisch voorbeeld hiervan is het initiatief Bodemzicht, climate farmers for life, in Malden).

-En ten slotte ideeën voor de bouwsector: voorrang geven aan het ombouwen van bestaande gebouwen; onderhoud en renovatie boven nieuwbouw; de efficiëntie verbeteren en het energieverbruik van bestaande gebouwen verminderen; de gemiddelde grootte van nieuwe woningen verminderen; het bevorderen van coöperatieve woonvormen, progressieve onroerendgoedbelasting invoeren; en verplichte energieneutrale en circulaire certificeringen.

Ontgroeivoorbeelden op bedrijfsniveau

In het al eerder genoemde boek 'The Future is Degrowth' (3) staan enkele voorbeelden specifiek op het niveau van bedrijven en coöperaties omschreven: Maak organisaties democratischer, kleiner, meer zelfsturend en niet gefocust op winstmaximalisatie en concurrentie, maar gefocust op een gezonde missie, samenwerking en collectief welzijn. Coöperaties en meer economische democratie ontmantelen de economische macht van de huidige multinationals en geven medewerkers invloed in het besturen van een organisatie en in het beslissen over welke productie wel of niet wenselijk is.

In het artikel 'Principles for organizations striving for sustainable degrowth' van Stephan Hankammer en collega's (10) worden een elftal aanwijzingen gegeven voor bedrijven die een ontgroeï strategie willen volgen. Het betreft dan onder andere: het herbestemmen van de missie van de organisatie die zich volledig gaat richten op het oplossen van sociale en ecologische problemen; het vergroten van maatschappelijke acceptatie voor het ontgroeï-denken; het verkleinen van de milieu-impact langs de gehele waardeketen; realiseer het gebruiken en delen van producten in plaats van het bezitten ervan; deel kennis en ervaring met andere bedrijven (want wanneer alle bedrijven gericht zijn op het creëren van sociale en ecologische waarde voor de samenleving, kan het delen van middelen de oplossing zijn om wederzijdse doelen sneller en efficiënter te bereiken en zo samen de samenleving te dienen).

In samenwerking met studenten van de Universiteit van Utrecht werd onderzoek verricht naar hoe bedrijven invulling kunnen geven aan een ontgroeï strategie (11). Daarvoor werden een aantal duurzame (veelal B-Corp) bedrijven geïnterviewd. De voorbeelden die door de bedrijven werden genoemd betreffen onder andere:

- het stoppen van het meten van bedrijfssuccessen op basis van louter financiële data.
- het verminderen van de complexiteit en het aantal materialen die gebruikt worden voor producten om ze zo makkelijker te kunnen repareren, volledig te recyclen of te hergebruiken.
- het betrekken van werknemers bij keuzes die een directie maakt en bij de toekomst van het bedrijf. Bijvoorbeeld door werknemers mede-eigenaar te maken of te kijken naar organisatievormen die dit stimuleren.

Laten we het gaan proberen

Ontgroeïen is *"een geplande vermindering van overtollig energie- en materialenverbruik om zo de economie op een democratische, veilige en rechtvaardige manier terug in balans te brengen met de levende wereld."* Er zijn, zoals hiervoor beschreven, genoeg ideeën en praktijkvoorbeelden te geven waarmee we op pad kunnen. De potentiële uitkomsten zijn het ook zeker de moeite waard om hard voor te werken: schone lucht, gezonde bodem, meer vrije tijd, meer aandacht voor de waarden van mens en dier, minder stress, lagere gezondheidskosten, producten van hogere kwaliteit en een rechtvaardiger samenleving zowel nationaal als internationaal.

Wat niet wil zeggen dat alles in een keer perfect gaat lukken natuurlijk. Maar gezien de enorme urgentie, omvang en impact van de huidige ecologische en sociale crises is het onze morele plicht om het ieder geval te gaan proberen.

Augustus 2023

Door: Rob van der Rijt met dank aan Crelis Rammelt, Juliette Alenda-Demoutiz, Remco van de Pas en Karolien van Teijlingen

Bronnen

1. Schenderling, P., Olthaar, M., Van der Rijt, R., et al. (2022). *Er is leven na de groei*. Hoe we onze toekomst realistisch veiligstellen. Postgroei Nederland & Bot Uitgevers.
2. Andre Gorz, *Capitalism, Socialism, Ecology*, trans. Chris Turner (London: Verso 1994)
3. Hickel, J. (2020) *Less is More. How degrowth will save the world*. Windmill books, London
4. Kallis, G. (2015). Can We Prosper Without Growth? 10 Policy Proposals. *Green European Journal*, September 2015
5. Schmelzer, VansintJan & Vetter (2022). *The Future is Degrowth*. A Guide to a World beyond Capitalism. Verso 2022.
6. Liegey, V. et al (2013). *Manifesto for an Unconditional Autonomy Allowance*
7. Melissen, F., van der Rijt, R., Moratis, L. (2023). Growing degrowth: mind the trap. *Journal Degrowth*. May 3, 2023
8. Parrique, T. *The political economy of degrowth*. Economics and Finance. Stockholms universitet, 2019. English. ffNNT : 2019CLFAD003ff
9. Hickel et al. (2021). Urgent need for post-growth climate mitigation scenarios. *Nature Energy*, Volume 6(8) P. 766 - 768
10. Hankammer, S., Kleer, R., Mühl, L., Euler, J. (2021) Principles for organizations striving for sustainable degrowth: Framework development and application to four B Corps. *Journal of Cleaner production*, Volume 300, 126818
11. Van der Rijt, R. & Helix Consulting (2022). *Preparing for a post growth economy*. University of Utrecht, July 2022